

**Міністерство освіти і науки
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра психології та туризму**

КУРСОВА РОБОТА

на тему: **Розвиток властивостей уваги першокласників**

Виконала: студентка 3 курсу Пс 02-20
групи
спеціальності 053 Психологія
освітня програма Практична психологія
Гольдт Олександра Денисівна
Науковий керівник: канд. психол. наук,
доцент
Овдієнко Ірина Михайлівна
Національна шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Київ 2023

РЕЗЮМЕ

Гольдт О. Д. Розвиток властивостей уваги першокласників.

Курсова робота складається із двох розділів. Перший розділ висвітлює теоретичне дослідження проблеми, зокрема основні підходи до проблеми уваги у психологічній науці, класифікація та види уваги, особливості розвитку уваги у дітей.

Другий розділ містить у собі практичне дослідження розвитку уваги у першокласників, зокрема проведення емпіричного дослідження та аналіз його результатів, розробка рекомендацій щодо підвищення рівня розвитку властивостей уваги першокласників.

Ключові слова: педагогіка, розвиток, увага, першокласники, шкільна психологія, корекційна програма.

RESUME

Goldt O. D. Development of attention properties in first-graders.

The thesis consists of two sections. The first section explores the theoretical research of the problem, including the main approaches to the issue of attention in psychological science, classification and types of attention, and the peculiarities of attention development in children.

The second section presents a practical study on the development of attention in first-graders, including conducting empirical research, analyzing its results, and developing recommendations to enhance the level of attention properties in first-graders.

Keywords: pedagogy, development, attention, first-graders, school psychology, corrective program.

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УВАГИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ.....	7
1.1.	Основні підходи до проблеми уваги у психологічній науці...	7
1.2.	Класифікація та види уваги.....	11
1.3.	Особливості розвитку уваги у дітей.....	16
	Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2.	ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ВЛАСТИВОСТЕЙ УВАГИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ.....	27
2.1.	Методика та організація дослідження	27
2.2.	Аналіз результатів дослідження особливостей розвитку властивостей уваги в учнів першого класу.....	28
2.3.	Практичні рекомендації щодо підвищення рівня розвитку властивостей уваги першокласників.....	33
	Висновки до другого розділу.....	36
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40
ДОДАТКИ.....		44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства набула великого значення потреба в постійному переборенні усталених стереотипів освіти і пошуку нових ідей для створення школи, яка сприяє самореалізації і творчому розвитку учнів, а також полікультурному вихованню. Сучасна школа має забезпечувати головний пріоритет - розвиток особистості учня, його самостійність і активність, формування його як суб'єкта діяльності, максимальну реалізацію творчого потенціалу для всебічного і гармонійного особистісного розвитку, інтелектуального зростання та формування психічних процесів.

Особливе значення має початкове навчання, яке є важливим етапом у формуванні всебічно розвиненої особистості. Зміни, що відбуваються в пізнавальній сфері учнів молодшого шкільного віку, мають велике значення для подальшого повноцінного розвитку їхньої психіки. Один з важливих факторів успішного навчання та особистісного розвитку молодших школярів - це розвиток уваги. Увага є необхідною умовою для пізнання навколишнього світу, самопізнання, усвідомленого та чіткого сприйняття навчального матеріалу та його глибокого засвоєння.

Сучасна школа ставить вимоги до розвитку дитячої уваги, зокрема вміння працювати без відволікань, дотримуватись інструкцій і контролювати отриманий результат. Розвиток уваги має таку ж важливість, як і вивчення письма, математики та читання. Організація навчально-виховного процесу має сприяти розвитку уваги як психічного процесу та уважності як властивості особистості молодшого школяра. На даному етапі важливо проводити дослідження уваги учнів початкових класів, оскільки саме в цьому віці уважність починає формуватись як характерна риса особистості, проявляючись у розвитку спонтанної, свідомої та послідовної уваги.

Тема уваги є предметом широкого дослідження в психології. Зарубіжні вчені, такі як В. Вундт, В. Джеймс, К. Кофка, внесли вагомий

внесок у розуміння психології уваги, сформулювали фундаментальні концепції і запропонували важливі парадигми для експериментального дослідження цього явища. У вітчизняній психології також активно досліджували проблему уваги з позицій загальнотеоретичних підходів вчені, такі як Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн.

Сучасна психологія продовжує активний науковий пошук у методологічному, теоретичному та експериментальному напрямках для розкриття невирішених питань. Втім, не зважаючи на важливість досліджуваних аспектів, варто відзначити, що проблема уваги та її розвитку, зокрема в контексті сучасних розвивальних технологій, досі має недостатнє наукове освітлення як у педагогічній та віковій психології, так і загалом в психології. Тому, враховуючи соціальну та психологічну значимість даної проблеми і її недостатнє дослідження, ми обрали актуальну тему нашого дослідження: «Розвиток властивостей уваги у першокласників».

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку властивостей уваги першокласників.

Об'єкт дослідження – увага першокласників.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку властивостей уваги першокласників.

Відповідно до вказаної мети визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми уваги у підходах зарубіжних і вітчизняних вчених.
2. Охарактеризувати психологічні особливості проявів властивостей уваги в учнів першого класу та їх вплив на успішність в учбовій діяльності.
3. Емпірично дослідити особливості розвитку властивостей уваги першокласників.
4. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня розвитку властивостей уваги першокласників.

Методи дослідження. У даному дослідженні було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів, які були обрані та поєднані з метою відповідності до змісту проблеми та цілей дослідження. До складу цього комплексу входили такі методи:

- *теоретичні* (аналіз психолого-педагогічної літератури, який сприяв виявленню, узагальненню, порівнянню, систематизуванню різних аспектів досліджуваної проблеми);

- *емпіричні*, у ході дослідження було проведено тестування учнів за методикою «Коректурна проба (Тест Бурдона)» для визначення рівня стійкості уваги. Проаналізовано успішність виконання тестових завдань та практично розкрито вірогідність теоретичного матеріалу.

- методи *математичної обробки* даних з подальшою їх якісною інтерпретацією.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася в Державній гімназії ім. К. Д. Ушинського. У ньому взяли участь 42 учні (21 учень 1 класу та 21 учень 3 класу), віком 6-9 років, в кінці робочого тижня (у п'ятницю). Дослідження здійснювалось за допомогою методики «Коректурна проба (Тест Бурдона)».

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблені діагностичний комплекс та корекційної-розвивальна програма, яка спрямована на підвищення рівня розвитку властивостей уваги першокласників, можуть використовуватися шкільними психологами та вчителями молодших класів.

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків, додатку, списку використаної літератури (42 джерела). Основний текст викладено на 37 сторінках. Робота містить 5 таблиць, 2 рисунки.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УВАГИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Основні підходи у проблеми уваги у психологічній науці

Проблема уваги, яка викликає постійний інтерес серед дослідників, є однією з найдавніших у психології. Слово "увага" використовується протягом тисячоліть для позначення психологічного стану і передачі інформації про свій внутрішній світ і здатність спонукати подібний стан у інших людей. Проте, шлях від повсякденного розуміння уваги до наукового розуміння пройшов довгий шлях у психологічній науці. Сучасні дослідники вказують на те, що в психології існує багато нерозв'язаних питань щодо проблеми уваги й до сьогоднішнього дня.

Увага є важливою і необхідною умовою успішної діяльності у всіх її видах. К. Ушинський вдало описав роль уваги, називаючи її дверима, через які проникає все, що надходить у душу людини зовнішнім світом.

У розвитку психологічної думки увагу вивчали з різних підходів. В інтроспективній психології В. Вундт, В. Джеймс, Е. Тітченер досліджували її роль [14][29][34]. Гештальтпсихологія представлена працями П. Адамса, В. Келера, К. Кофки [35]. Феноменологічний напрямок був репрезентований французьким вченим М. Мерло-Понті. Когнітивна психологія внесла свій внесок через У. Найсена та інших. П. Гальперін, М. Добринін, М. Ланге, Є. Мілерян, С. Рубінштейн, І. Страхів, Д. Узнадзе розробляли проблему уваги [19][20][26][33].

У сучасній психології увага досліджується в контексті загальної, вікової, педагогічної, медичної психології, психології праці, нейропсихології та інших галузях. Проте, навіть сьогодні вона залишається предметом багатьох невирішених методологічних і теоретичних питань.

Рене Декарт, Ернст Мюллер та Густав Фехнер мали припущення, що увага, за своєю природою, представляє собою посилення нервової активності.

Кожен з них надавав своєрідне пояснення щодо джерела цієї нервової збудливості. Наприклад, Ернст Мюллер вважав, що це виникає в результаті свідомого утримання уявлення, тоді як Карл Леман вважав, що це впливає з рефлекторного припливу крові до місця подразнення.

Теорія апперцепції, яку розробили німецькі вчені, такі як В. Вундт, К. Вольф, Й. Гербарт, І. Кант, Г. Лейбніц та інші, внесла певні поправки до загальної теорії уваги. Наприклад, Й. Гербарт зазначив, що апперцептивна увага залежить від появи відповідних спогадів. За його теорією, увага залежить від сили нового уявлення і його відношення до попередніх уявлень. А. Гамільтон вказував, що коли одне уявлення є інтенсивним, воно витісняє інші. Проте опоненти цієї теорії вказують на те, що поняття інтенсивного уявлення має неоднозначне тлумачення [15].

У рамках інтроспективної психології були розроблені теорії про довільне внутрішнє зосередження свідомості та емоційно-вольову активність, які проявляються у феномені уваги. Однак, ці теорії не надавали пояснення щодо механізмів виникнення та розвитку уваги.

У поглядах деяких дослідників (Г. Вайтц, Дж. Мілль), увагу розглядали як наслідок емоцій. Вони стверджували, що мати приємні або неприємні відчуття, і мати ідею, і бути дуже уважними - це тотожні явища. Згідно з цими поглядами, інтенсивність та цікавість уявлення виражаються через увагу, а не те, що саме уявлення зосереджує нашу увагу. Ця теорія отримала подальший розвиток у англійській асоціативній психології [15].

Популярна теорія уваги, розроблена Д. Узнадзе, пов'язана з поняттям установки. Згідно з цією теорією, увага вважається особливим станом налаштованості, що виникає під впливом попереднього досвіду й впливає на наступні дії суб'єкта. Наприклад, автор пояснює, що якщо тримати в руках кульки, які мають однаковий об'єм, але різну вагу, то суб'єктивно вони будуть оцінюватися по-різному за вагою. Установка, що виникла через ілюзію, впливає на сприйняття ваги предмета, пов'язаного з увагою. Ця

установка внутрішньо визначає стан уваги людини, що впливає на її орієнтацію в конкретній ситуації [35].

У сучасній вітчизняній психології, фізіологічні аспекти уваги визначаються як комплекс нервових структур головного мозку, які відповідають за появу та функціонування людської уваги [19]. Шляхом дослідження фізіологічних теорій уваги виявлено різні підходи до розуміння фізіологічних механізмів уваги, її рухових та чуттєвих компонентів, механізму орієнтації, ролі ретикулярної формації, вивчення закономірностей нервових процесів у великих півкулях кори, систематичності вищої нервової діяльності, принципів домінування та зворотного зв'язку, а також значення мовленнєвої системи у розвитку довільної уваги.

Вітчизняні психологи та фізіологи розкривають фізіологічні механізми уваги через взаємодію основних нервових процесів - збудження і гальмування, що відбуваються в корі головного мозку [3; 4]. Увага дозволяє виділити певний предмет або об'єкт серед багатьох інших. Фізіологічно це означає, що деякі нервові процеси стають збудженими, тоді як інші гальмуються, згідно з законом індукції нервових процесів, сформульованим Іваном Павловим, який стверджував, що збудження в одних ділянках мозку призводить до гальмування в інших. Вчений порівнював цей процес зі спостереженням за рухом світла через черепну коробку. В свідомій людині, за його словами, великі півкулі головного мозку можна уявити як постійно змінні контури світлової плями з оптимальним рівнем збудження, оточеними тінями. Ця "світлова пляма" відповідала оптимальному центру збудження кори головного мозку, який перебував у стані руху та переміщення, тоді як "тіні" вказували на гальмування [36].

У ділянках кори головного мозку, які перебувають у стані оптимального збудження, створюються найсприятливіші умови для пізнавальної та творчої діяльності, що сприяє підвищенню продуктивності. У педагогічній практиці вчителі, маючи розуміння про виникнення оптимального збудження, можуть створити умови для його формування.

Однак ідея осередку оптимального збудження є досить узагальненою і не задовольняє як пояснення. У останні роки нейрофізіологи продовжують шукати нейрофізіологічні системи, що лежать в основі вибіркової діяльності тварин і людей. Вибірковий характер уваги пояснюється загальною активацією мозкової діяльності, яка переходить від пасивного стану до активного і пов'язана зі збудженням ретикулярної формації [36]. Електричні потенціали мозку є показником його активації і вимірюються за допомогою електроенцефалографії. Прикладами таких потенціалів можуть бути ритмічні електричні коливання високої та низької частоти (наприклад, дельта-ритми сну, альфа-ритми розслабленості тощо).

Таким чином, вибірковість уваги людини залежить від активного стану кори, який визначається оптимальним рівнем збудливості. Механізми, що підтримують тонус кори, пов'язані з різними структурами неспецифічної системи, такими як гіпоталамічна система, гіпокамп та інші. Вчені припускають, що невідома увага пов'язана з загальними, узагальненими формами активації мозку. Людина може зробити стан активації більш стійким, перетворивши його на основу стійкої й напруженої уваги. Існують докази, що довільна увага пов'язана не тільки з підвищенням загального рівня активації мозку, але й з вибірковістю активації неспецифічних мозкових систем. Велике значення для організації уваги має формування динамічних стереотипів. Коли суб'єкт, виконуючи будь-яке завдання, уникає неуважності, йому відносно легко формується оптимальний центр збудження. З іншого боку, динамічний стереотип неуважності є складним для зміни.

Отже, увага є одним з феноменів орієнтовно-дослідницької діяльності особистості. Це психічна дія, спрямована на зміст образу, думки чи іншого явища. Увага відіграє важливу роль у житті людини, оскільки завдяки їй здійснюється регуляція діяльності, поведінки та інтелектуальної активності.

1.2. Класифікація та види уваги

У сучасному світі психології увагу класифікують за різними критеріями. За результатами аналізу психологічної літератури узагальнено розкриємо вже існуючі класифікації видів уваги [17; 20; та ін.]:

1. За рівнем вольових зусиль:

- *мимовільна увага* – виникає при взаємодії людини із навколишнім середовищем поза її свідомим наміром і без будь-яких вольових зусиль з її ж боку. Викликається раптовістю подразника, його новизною, силою, зміною інтенсивності та розміщення у просторі, контрастом із тлом;
- *довільна увага* – викликається усвідомлено, направляється і врегульовується особистістю, пов'язана із постановкою мети діяльності і вольовим зусиллям;
- *Післядовільна увага* виникає, коли в особистості виникає інтерес до виконуваної дії після довільної уваги. Ця форма уваги має ознаки як мимовільної, оскільки не вимагає спеціальних вольових зусиль для підтримання, так і довільної, оскільки залишається цілеспрямованою і свідомо контрольованою.

2. За особливостями об'єктів:

- *Зовнішня (сенсорна: слухова, зорова, рухова)* - ця форма уваги спрямована на сприйняття предметів та явищ зовнішнього світу, а також на спостереження та контроль за рухами власного тіла. Це досягається через увагу, спрямовану на зовнішні об'єкти та за допомогою рухів очей, голови, міміки та інших фізичних виразів.
- *Внутрішня (інтелектуальна, мислительна, мнемічна)* - ця форма уваги фокусується на внутрішній психічній діяльності, такий як уявлення, пам'ять, думки та переживання. Вона спрямована на аналіз психічних процесів (сприймання, пам'ять, уява, мислення) та переживань. Внутрішня увага проявляється у розв'язуванні завдань у своїх думках, у відновленні спогадів та роздумах.

3. За формою організації:

- *колективна* – увага певної групи індивідів зосереджена на одному об'єкті (наприклад, студенти уважно слухають пояснення викладача);
- *групова* – увага малої групи в умовах роботи у колективі;
- *індивідуальна* – зосередження уваги людини тільки на своєму завданні.

4. За своєчасністю до діяльності:

- *переувага (пресенсорна, премоторна)* – стан підвищеної готовності свідомості до виконання певної роботи. Може виникати мимовільно та під впливом інструкції, приміром, слово-сигнал "увага!";
- *випереджувальна* – визначає спрямований пошук та відбір інформативних ознак, результатів діяльності, планів виконання мети, оптимальних методів досягнення;
- *запізніла* – ця увага є пасивною, виникає повільно, нпвіть, примусово.

Зауважимо, що науковці виокремлюють кілька основних критеріїв для класифікації видів уваги. Ці критерії включають свідому мету, вольове зусилля, інтерес до діяльності, особливості об'єктів, що привертають увагу, форму організації та своєчасність. Давайте звернемося до більш детального розгляду окремих видів уваги зазначених критеріїв.

Отже, за характером цільового напрямку та за рівнем вольових зусиль розрізняють мимовільну, довільну та післядовільну увагу (табл.1.2) [37].

Мимовільна увага виникає через зовнішні причини, тобто особливості діючих на нас подразників, а також внутрішні спонукання, спрямованості особистості.

Таблиця 1.2.

Класифікація уваги за характером цільового спрямування та рівнем вольових зусиль

Вид уваги	Умови виникнення	Основні характеристики	Механізми
-----------	------------------	------------------------	-----------

Мимовільна	Дія сильного, контрастного або значущого подразника, який викликає емоційну реакцію	Мимовільність, легкість виникнення та переключення	Орієнтувальний рефлекс або домінанта, яка характеризується стійким особистісним інтересом
Довільна	Постановка (прийняття) задачі	Спрямованість відповідно до задачі, потребує вольових зусиль, втомлює	Провідна роль другої сигнальної системи
Післядовільна	Входження в діяльність і викликаний у зв'язку з цим інтерес.	Зберігається цілеспрямованість, знімається напруженість	Домінанта, яка характеризує зацікавленість, що з'явилась у процесі діяльності

Оскільки орієнтувальний рефлекс є біологічною реакцією, він підпорядковується "закону сили" під час свого виникнення. Це пояснюється тим, що відповідна реакція залежатиме від інтенсивних змін стимулу. Такі зміни можуть бути спричинені зовнішніми факторами, такими як сила та раптовість подразника. Наприклад, виразне мовлення вчителя, зміна темпу мовлення та інтонації можуть стимулювати та підтримувати увагу.

За винятком зовнішніх факторів, увагу визначають і внутрішні побудови. Таким чином, увага взаємозалежить зі загальним станом людини, її настроєм, емоціями, потребами та інтересами. Найефективнішим фактором активації невідомої уваги є пізнавальна потреба, простими формами якої є цікавість та допитливість. Чим сильніша пізнавальна потреба, тим частіше зміни в стимулі, іншими словами, ситуації, викликать увагу. Психологічними факторами побудови уроку, на якому привертається та підтримується невідома увага на основі пізнавального інтересу, є змістовність матеріалу, форма викладу та організаційна форма методів роботи.

Мимовільна увага це генетично первісний ступінь уваги в історичному та індивідуальному розвитку. Загальне призначення мимовільної уваги це створення для людини можливості швидко і коректно орієнтуватися в

постійно мінливому середовищі, а також виділяти з нього значущі предмети та об'єкти. Лише у людини на основі мимовільної уваги виникає *довільна увага* [9].

Довільна увага ще називається активною і вольовою. Психологічний зміст даної уваги полягає у виробленні мети діяльності та вольових зусиль.

Відомий психолог В. Джеймс висловив думку, що найважливішим досягненням волі є спрямованість свідомості на непривабливий об'єкт. Розвиток такої здатності пов'язаний з удосконаленням спеціальних фізіологічних механізмів. Саме лобові ділянки кори великих півкуль програмують і керують поведінкою людини відповідно до завдань, які ставить перед нею життя та діяльність.

Довільна увага має соціальну природу і розвивається в процесі праці. Вона є вольовою і бере участь у регулюванні активності, прогнозуванні, контролі та корекції діяльності. Увага розвивається у дитини під час виховання і самоосвіти.

Довільна увага здатна виконувати будь-яке складне завдання. Вона виникає тоді, коли об'єкт уваги не є цілком привабливим для людини, коли робота стає рутинною. За допомогою довольної уваги здійснюється регулювання активності, передбачення, контроль та корекція діяльності. Цей вид уваги завжди є опосередкованим, оскільки базується на операціях, що посередньо впливають на мислення. Щоб акт уваги став довольним, свідомим і спрямованим, він спочатку повинен перетворитися на інтелектуальну і опосередковану операцію.

Між мимовільною і довольною увагою існують взаємозв'язки і переходи. Довільна увага базується на мимовільній увазі, але може перетворитися на мимовільну при зміні мотивації діяльності або виникненні інтересу до неї.

Післядовільна увага є цілеспрямованою і спрямована на досягнення кінцевого результату діяльності. Коли людина встановлює мету, вона передбачає кінцевий результат і планує різні шляхи досягнення цієї мети,

проте не виконує активного контролю над процесом діяльності. Тим самим, післядовільна увага подібна до мимовільної уваги. Вона збільшує тривалість фокусування на діяльності, допомагає зменшити втому і підвищує продуктивність праці. Післядовільна увага є найефективнішою у всіх видів діяльності, особливо в розумовій сфері.

Перехід з довільної уваги до післядовільної полегшує роботу, оскільки не потрібно зосереджуватись на об'єкті уваги зусиллями, а одночасно підвищує продуктивність. Тому організація будь-якої діяльності повинна сприяти цьому переходу. Це особливо актуально для навчальної діяльності. Навчання повинно бути організовано таким чином, щоб забезпечити перехід уваги учнів з довільної на післядовільну, що сприяє більш ефективному засвоєнню знань учнями.

Головну роль у спостереженні предметів та явищ навколо нас та у відображенні їх у свідомості відіграє зовнішня увага. Ця увага проявляється через активну установку на сприйняття та спостереження об'єктів за допомогою органів чуття, зосередження на діючих органах тіла та їх напруженні. Концентрація на реальних предметах та явищах сприяє підвищенню чутливості та взаємодії органів чуття, таких як зір, слух, нюх та дотик.

Залежно від організації зовнішніх стимулів, зовнішня увага людини, або "структури зовнішнього поля", визначає напрямок, обсяг та стійкість її уваги. Коли різні стимули мають близький вплив на людину в один і той же час, жоден з них не переважає, що може призводити до коливань уваги. Напрямок зовнішньої уваги може змінюватись під впливом новизни об'єктів та їх структурної організації. Наприклад, складно сприймати безладні розкидані предмети, але легко сприймаємо їх, коли вони організовані в певні структури.

Внутрішня увага суб'єкта пов'язана зі структурною організацією його діяльності. Увага може бути зосереджена на потребах, які виступають як мотиви, або на мотивах, коли вони свідомі, індивідуально розробляється

мета, планується її виконання, приймаються рішення і т. д. Під час діяльності увага може переноситись на уявлення, пам'ять, думки, почуття, які суб'єкт переживає, виявляючи певну позицію щодо своєї діяльності. Внутрішня увага може бути більш або менш напруженою, залежно від досвіду суб'єкта та складності поставленої мети.

Внутрішня увага допомагає підвищенню ефективності сприймання, пам'яті, мислення, уяви. Моральний, розумовий та естетичний розвиток особистості не відбувається без формування внутрішньої уваги. У діяльності зовнішня і внутрішня увага чергуються [20].

Таким чином, увага впливає на напруження під час виконання різних етапів діяльності, але виявляє свою специфіку в кожному з них. Вона також спрямована на активний пошук і аналіз інформативних ознак, а також на ретельне планування. Усі типи уваги залежать від потреб, інтересів, цілей і цінностей особистості, які керують увагою, визначають її напрямок, глибину і стійкість.

1.3. Особливості розвитку уваги у дітей

З самого початку дитинства спостерігаються реакції на певні подразники. Серед них особливо важливі ті, які можуть бути небезпечними або негативно впливати на організм дитини. Наприклад, дитина може здригатися від різких звуків або заплюшувати очі під яскравим світлом. Якщо ці подразники продовжують діяти, дитина стає занепокоєною і починає плакати. Її перші прояви уваги спрямовані на уникнення шкідливих або небезпечних подразників [5].

Протягом першого місяця життя дитини формується орієнтовний рефлекс, який є основою подальшого розвитку пізнавальної діяльності. У цей період її увага спрямована на незвичайні та яскраві предмети, які вже не викликають занепокоєння. Ця увага пов'язана з першими проявами інтересу до оточуючих предметів. Реакція зосередження виникає, коли дитина

спрямовує свій погляд, зупиняється та намагається доторкнутися до предмета, який викликав її інтерес. Першим об'єктом, який привертає увагу, є доросла людина. Ця реакція потім стає складовою комплексу активізації, коли дитина тривалий час зосереджує свою увагу на обличчі матері. Знайомство з оточенням для малюка відбувається через спілкування з дорослими. Увага перш за все звертається на ті предмети, з якими взаємодіє дорослий і про які він розповідає дитині. В кінці першого місяця дитина може утримувати свій погляд на незвичайному предметі [11].

Поява реакції зосередження на різних аналізаторах припадає на різні вікові моменти:

- 2-3-й тиждень - поява слухового зосередження;
- 3-4-й тиждень - поява зорового зосередження на обличчі дорослого і слухового під час його розмови з малюком.

Увага дитини на початкових етапах розвитку спрямовується на статичні зовнішні ознаки предметів, такі як колір, блискучість, яскравість, розмір або їх здатність виробляти звук. Проте, з появою моторної активності та здатності хапати предмети, дитина проявляє інтерес до виконання дій з цими предметами. Після шести місяців увага стає передумовою для маніпулювання предметами та переходу до конкретних дій з ними. Дитина проводить багато часу, випробовуючи предмети, досліджуючи їх, і це неможливо без активної участі уваги. Цей процес сприяє бурхливому розвитку орієнтувально-дослідницької діяльності, яка виявляє здатність та бажання дитини пізнавати оточуючий світ [11].

Навчання увазі в немовлячому віці пов'язане з досягненнями дитини у володінні предметами. Коли дитина наближається до одного року життя, вона здатна одночасно маніпулювати двома предметами, розподіляючи свою увагу: наприклад, дитина може штовхати м'ячик лівою ручкою, одночасно трясучи коробочку правою ручкою. Якщо дитина виймає з коробочки невеликі предмети, такі як кубики різної форми, вона переключає свою увагу з дістаних предметів на ті, що залишилися у коробочці [36].

Оволодіння ходінням та мовленням суттєво розширює самостійність дитини у процесі освоєння навколишньої дійсності. Збільшується кількість об'єктів, з якими дитина може взаємодіяти та пізнавати. Це стимулює подальший розвиток її уваги.

Обсяг уваги зростає, оскільки дитина здатна звернути увагу на різні властивості об'єктів. Розподіл та переключення уваги удосконалюються. Це створює передумови для розвитку довільної уваги, коли дитина самостійно визначає, на що зосередити свою увагу. Вона здатна зосереджено займатися цікавою діяльністю протягом 8-10 хвилин.

Однак, варто зазначити, що увага дитини має свої обмеження, і деякі властивості уваги можуть бути недосконалими на даному етапі. Основні обмеження включають:

- У ранньому дитинстві виникає можливість глибокого зосередження уваги, проте ця здатність ще не повністю контрольована. Глибоке занурення уваги на певну область оточуючого світу супроводжується сильним відволіканням від інших подразників. Наприклад, коли дитина розглядає та вивчає квіти в букеті, вона може не помітити, як ваза нахилиється і вода розливається, але це не викликає реакції у дитини.

- В інших ситуаціях увага дитини нестійка і легко розсіюється. Це призводить до того, що дитина не може тривалий час послідовно займатися якоюсь роботою.

- Також варто зазначити, що увага дитини має вибірковий характер і передусім зосереджується на чуттєвих ознаках об'єктів, які можуть бути незначними, але емоційно насиченими. У процесі організації уваги важливу роль відіграє мовлення як самої дитини, так і дорослого. По-перше, дитина навчається виконувати короткі і зрозумілі інструкції дорослого. Це вимагає зосередження уваги, яке можна вважати свідомим [37].

Успішність у вивченні різних видів діяльності залежить від уваги дитини, яка є невід'ємною складовою процесу та має значний вплив на її

продуктивність. Увага взаємодіє з пізнавальними психічними процесами та емоційно-вольовою сферою, утворюючи єдність.

Увага у дітей дошкільного віку має такі особливості:

1) Неусталена зосередженість та схильність до змін. Дитина часто змінює види діяльності протягом короткого періоду і змінює свої задуми кілька разів.

2) Чутливість до зовнішніх впливів. Навіть незначний подразник може відволікти увагу дитини від її поточної діяльності.

3) Залежність від виду занять. Чотирирічні діти можуть уважно слухати цікаву казку або дивитися мультфільм протягом 20 хвилин або більше. Але вони швидко відволікаються від нудних занять протягом 5 хвилин після початку.

4) Неспроможність переключатися між об'єктами без свідомого контролю.

5) Залежність від віку дитини. Молодші діти менш здатні зосередитися на словах дорослого, оскільки їхню увагу більше привертають яскраві та привабливі предмети (слова функціонують як супровід). У середньому та старшому дошкільному віці слова дорослого стають більш значущими для дитини, і вона самостійно спрямовує на них свою увагу.

6) Обмежений обсяг та слабкий розподіл уваги. Дитина не може одночасно займатися двома або більше видами діяльності, і її здатність утримувати увагу на багатьох об'єктах протягом короткого проміжку часу обмежена.

Зосередженість і спрямованість на об'єктах забезпечує їх виразне відображення. Дитина не може бути уважною взагалі, її увага завжди проявляється у конкретних психічних процесах: вона приглядається, прислухається, відгадує загадку, намагається прочитати слово, малює, грається тощо [36].

Молодший шкільний вік визначається як період, коли активно формується навчальна діяльність. Навчання стає головною заняттям у цьому

віковому періоді. Для успішного особистісно орієнтованого навчання вчителю необхідно добре розуміти особливості індивідуально-психологічного та вікового розвитку 6-річних дітей.

Навчальна діяльність формується у дітей віком від 6 до 10 років. Вона сприяє розвитку теоретичного мислення та свідомості, а також формує відповідні здібності, такі як рефлексія, аналіз та мислене планування. Згідно з О. Леонт'євим, провідна діяльність впливає на найважливіші зміни особистості дитини на різних етапах розвитку, і вона характеризується такими ознаками:

- 1) від провідної діяльності залежать основні психічні зміни дитини;
- 2) у ній виникають і диференціюються інші види діяльності;
- 3) формуються і перебудовуються різні психічні процеси [31].

Дитина, коли приходить до школи, володіє різними формами уваги - мимовільною і довільною. Проте довільна увага розвивається лише на початку другої фази розвитку. У процесі шкільного навчання ця форма уваги подальше вдосконалюється, і лише наприкінці молодшого шкільного віку досягає більш високого рівня розвитку [38].

У цьому віці реакція на нові речі і яскраві подразники є досить сильною. Дитина ще не вміє контролювати свою увагу і часто стає жертвою зовнішніх впливів. Розвиток мимовільної уваги у молодшому шкільному віці пов'язаний з розширенням досвіду та збагаченням інтересів дитини, що призводить до зосередження уваги на більш широкому спектрі предметів та явищ дійсності. Ця форма уваги є домінуючою на початку навчання учнів початкових класів [23].

У першокласника мимовільна увага виникає через використання образного, наочного та яскравого навчального матеріалу та емоційного підходу до його викладання. Одна з загальних особливостей уваги молодшого школяра - це більша здатність зосереджуватися на об'єктах зовнішнього світу, ніж на власних думках [18].

Розвиток нервової системи у молодших школярів впливає на особливості їх мимовільної уваги, зокрема на процеси збудження та гальмування в корі великих півкуль. Ці зміни відбуваються швидко, що пояснює чутливість дітей молодшого шкільного віку до зовнішніх вражень і їхню легку відволікучість на будь-який стимул. Нові подразники, що активізують кору мозку, змушують дитину відволікатися від поточної задачі або предмета, на якому вона зосереджена. Це призводить до нестійкості уваги, постійного переключення з одного предмета на інший і появи мимовільної уваги. [6]

Увага молодшого школяра тісно пов'язана з мисленням. Діти не можуть зосередити свою увагу на неясному або незрозумілому завданні, вони швидко відволікаються і починають займатися іншими речами. Тому важливо зробити складне або абстрактне матеріал доступним і зрозумілим для учнів, розвивати їх вольові зусилля і довільну увагу.

Просто розуміння не є достатнім для того, щоб дитина була уважною, її потрібно навчити цього. Основні механізми довільної уваги закладаються ще в дошкільному віці і розвиваються протягом процесу навчання. У цьому періоді розвиток довільної уваги передбачає формування трьох навичок:

- прийняття інструкцій, які поступово ускладнюються;
- утримання увагою інструкцій упродовж усього заняття;
- розвиток навичок самоконтролю [22].

Розвиток довільної уваги у молодших школярів пройшов кілька послідовних етапів. Наприклад, у віці 6 років виникає елементарна форма довільної уваги під впливом самоінструкції. Найбільше розвитку довільна увага отримує в активній діяльності, іграх та маніпуляціях з предметами, а також під час виконання різних завдань. У віці 7 років увага продовжує розвиватись і вдосконалюватись, відбуваються наступні зміни: обсяг уваги розширюється, її стійкість зростає, а також формується післядовільна увага. Обсяг уваги у цьому віці залежить від минулого досвіду та розвитку дитини [24].

Увага першокласника тісно пов'язана з мовленням, і саме в цьому віці довільна увага формується в зв'язку зі загальним зростанням ролі мовлення у регулюванні поведінки дитини [22]. Рівень розвитку сприймання та формування довільної уваги у першокласника залежить від розвинутості його мовлення. Чим більш розвинене мовлення у дитини цього віку, тим вищий рівень розвитку сприймання і раніше відбувається формування довільної уваги.

Упродовж шкільного дитинства увага розвивається, включаючи довільну увагу. На початку цього процесу дорослі, включаючи вчителів і батьків, спрямовують увагу дитини за допомогою словесних інструкцій. З часом дитина самостійно вчиться позначати словами предмети і явища, на які треба зосередити увагу для досягнення результату. Під час розвитку планувальних функцій мови, молодший школяр може передбачити і організувати свою увагу у майбутній діяльності, формулювати словесні інструкції для виконання навчальних завдань.

Одне з завдань розвитку уваги під час навчання полягає в формуванні контрольної функції, яка означає здатність контролювати власні дії і перевіряти їх результати. Багато психологів вважають цю функцію ключовою складовою уваги. Розвиток когнітивного контролю може бути досягнутий, коли діти самостійно працюють з навчальним матеріалом [25]. Організація навчального матеріалу під час уроку дозволяє планувати контрольні дії, діяти відповідно до попередньої стратегії та постійно перевіряти свою роботу згідно зі зразком. Такий підхід дозволяє індивідуалізувати навчальну діяльність для кожної дитини, враховуючи її оптимальний темп і рівень активності.

Основні досягнення у розвитку уваги молодших школярів проявляються у формуванні в них вищих рівнів уваги, таких як довільна та післядовільна увага. Вони розвивають вміння свідомо спрямовувати увагу на конкретні об'єкти, концентруватися на них, переборювати відволікання, змінювати увагу на нові завдання, розподіляти її та зосереджувати на

об'єктах, що потребують уваги згідно з мисленнєвими задачами [27]. Цей процес є частиною загального психічного розвитку дітей, який відбувається під впливом навчання та виховання.

Для забезпечення стійкої довільної уваги учнів початкових класів необхідні наступні умови:

Чітке розуміння конкретної задачі, яку вони виконують.

Створення звичних умов роботи, таких як постійне робоче місце, певний графік роботи, порядок з предметами та робочими матеріалами. Це сприяє розвитку та зосередженню довільної уваги.

Виникнення непрямих інтересів, коли сама навчальна діяльність може не викликати безпосереднього зацікавлення, але результат цієї діяльності є цікавим для учня.

Створення сприятливих умов для навчання шляхом усунення зовнішніх негативних подразників, таких як шум, голосна музика, різкі звуки, запахи та інші. У той же час, легка, приємна і тиха музика, слабкі звуки не тільки не впливають на увагу, але навіть можуть її підсилити.

Тренування довільної уваги шляхом повторень і вправ з метою розвитку спостережливості у дітей [30; 31].

Велике значення для розвитку цілеспрямованої уваги в молодшому шкільному віці мають навчальні ігри. Навчальна гра завжди має конкретну задачу, правила та дії, що вимагають зосередженості. Це дозволяє вчасно розвивати в дітей певні якості уваги, такі як цілеспрямованість, стійкість та зосередженість. Для досягнення цих якостей і вміння керувати ними, важливе значення мають спеціально організовані ігри та вправи [29]. Різні ігри ставлять різні вимоги до уваги: деякі вимагають урахування різних аспектів задачі, інші - виділення та запам'ятовування цілі дії, треті - швидкість переключення уваги, четверті - стійкість та зосередженість уваги для виявлення й усвідомлення актуальних змін.

Розвиток післядовільної уваги у молодшому шкільному віці пов'язаний із становленням довільної уваги, що передбачає використання вольових

зусиль для досягнення поставленої мети [15]. Особливістю розвитку уваги в цьому віці є поступове формування елементів довільності в керуванні увагою на основі розвитку мовлення та пізнавальних інтересів. У цей період увага стає опосередкованою, а також з'являються елементи післядовільної уваги.

Стійкість уваги молодших школярів залежить від характеру подразників, які впливають на них під час уроку. У віці 6-7 років тривале відволікання можуть спричинити шум, ігри, а найтривалішим з них є відволікання, викликане дзвінком на перерву. Протягом шкільного віку тривалість відволікань, спричинених подразниками, зменшується, що свідчить про зростання стійкості уваги. Найбільше помітне зниження тривалості відволікання спостерігається у дітей до 6,5 років.

Проте увага молодших школярів характеризується значною нестійкістю і легким відволіканням. Ця нестійкість уваги пояснюється переважанням збудження над гальмуванням у цьому віковому періоді. Тому молодший школяр може займатися одним видом діяльності дуже недовго через швидку настання втоми та обмежену гальмувальну здатність.

Однією з характерних рис уваги, яку необхідно враховувати, є те, що молодші школярі не вміють швидко переключати увагу з одного об'єкта на інший. Процес переключення уваги розвивається в перші роки навчання і потребує належного впорядкування навчального процесу. З часом ця здатність до переключення уваги у молодших школярів вдосконалюється: вони здатні легко переходити від одних дій до інших [8].

Увага учнів початкових класів фактично є відносно слабкою, а діти мають обмежений обсяг уваги, низький рівень концентрації і стійкості. Це пояснюється тим, що нейрофізіологічні механізми, які відповідають за процеси уваги, ще недостатньо зрілі. Протягом початкової школи розвиток уваги у дітей протікає зі значними змінами і проходить інтенсивно та нерівномірно в різних її аспектах. Наприклад, обсяг уваги може збільшуватись вдвічі, але інші властивості, такі як стійкість, здатність до переключення та розподілу уваги, змінюються менш значно. Діти віком 9-10

років вже можуть тривалий час зберігати та виконувати задану послідовність дій [9].

Таким чином, увага молодших школярів має свої особливості. Дітям цього віку легше зосереджуватися на конкретному навчальному матеріалі, який підкріплюється різними засобами унаочнення. Однак вони зазнають труднощів у підтримці уваги в умовах, коли їх відволікають зовнішні фактори. Тому важливо враховувати ці перешкоди та створювати сприятливе середовище для зосередженості дітей на навчанні. Стійкість уваги молодших школярів зростає, коли вони зацікавлені в самій діяльності. Тому важливо стимулювати безпосередній інтерес дітей до змісту навчання. У цьому віці формуються здатність зосереджуватися на навчальних об'єктах, які не мають багато унаочнення, а також вміння уважно працювати навіть у несприятливих умовах, контролювати та керувати своєю увагою як у навчанні, так і в позанавчальних ситуаціях. Діти також набувають навичок розподілу та переключення уваги [10; 18]. Учні цього віку проявляють внутрішнє прагнення розвивати в собі вміння бути уважними, подолати свої слабкі сторони щодо уваги, а також формувати уважність до інших людей, що є важливою рисою характеру в їхньому становленні.

Висновки до першого розділу

Узагальнення результатів психологічного аналізу літератури з проблеми дослідження встановило:

1. Однією з головних проблем у початковій школі для вчителя – неуважність дітей. Неуважність проявляється в сильному відволіканні і невмінні надовго зосередитись на чомусь одному. Добре розвинуті властивості уваги і її організованість є факторами, які безпосередньо визначають успішність навчання в молодшому шкільному віці. Як правило, учні, які краще навчаються, мають кращі показники розвитку уваги.

2. Спостереження показують, що у молодших школярів частіше з'являється довільна увага, коли вона пов'язана з поставленим вчителем завданням. Тому дуже важливо на уроці спеціально організовувати увагу учнів, поставивши завдання зосередитися на певному матеріалі, виділити головне в оповіданні.

3. Встановлено, що для діагностики рівня уваги молодших школярів використовують експериментальні та неекспериментальні методи. Серед неекспериментальних методів головними є спостереження й аналіз продуктів діяльності. Використання експериментальних методів дає можливість підвищити точність оцінки властивостей уваги, багато разів перевірити отримані дані за рахунок стандартизованих умов проведення експерименту.

4. Аналіз літератури довів, що увага першокласників може інтенсивніше розвиватися з допомогою різних ігрових психотехнік (дидактичних, рольових, релаксаційних), які може використовувати у своїй роботі психолог і вчитель початкових класів. Гарно розвинуті властивості уваги та її організація є важливим чинником, який насамперед обумовлює успішність навчання у молодшому шкільному віці.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ УВАГИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методика та організація дослідження

Увага – один з головних психологічних процесів, від характеристики якого залежить успішність навчальної діяльності. Багато проблем, що виникають у навчанні, особливо в початковий його період, безпосередньо зв'язані з недоліками в розвитку уваги. Вони можуть бути усунуті, якщо заздалегідь, як мінімум за рік до надходження в школу, відомі індивідуальні особливості уваги дитини і той рівень, на якому вона знаходиться в даний момент часу.

Процедура дослідження передбачає наступні завдання:

- 1) збір необхідної інформації з проблеми дослідження.
- 2) підібрати психологічний інструментарій.
- 3) провести експериментальне дослідження.
- 4) обробка результатів та оформлення висновків.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася в Державній гімназії ім. К. Д. Ушинського. У ньому взяли участь 42 учні (21 учень 1 класу та 21 учень 3 класу), віком 6-9 років, в кінці робочого тижня (у п'ятницю). Дослідження здійснювалось за допомогою методики «Коректурна проба (Тест Бурдона)».

Дослідження стійкості уваги у дітей молодшого шкільного віку здійснювалось за допомогою методики «Коректурна проба (Тест Бурдона)» (Додаток А). Тест Бурдона призначений для дослідження ступеня концентрації та стійкості уваги. Обстеження проводилось за допомогою спеціальних бланків із рядами розташованих у випадковому порядку літер (цифр, фігур). Досліджуваний переглядає текст або бланк ряд за рядом і викреслює певні зазначені в інструкції літери або знаки.

Стійкість уваги оцінюється за зміною швидкості перегляду протягом усього завдання.

Результати підраховуються для кожних 60 секунд за формулою:

$$A = S / t, \text{ де}$$

A - темп виконання,

S - кількість букв у переглянутій частині коректурної таблиці,

t - час виконання.

За результатами виконання методики за кожен інтервал може бути побудована «крива виснажуваності», що відображає, стійкість уваги і працездатність у динаміці.

Розшифровка показників:

- 0-2 бали – дуже висока стійкість,
- 3-4 бали – висока
- 5-6 балів – середня
- 7-8 балів – низька
- 9-10 балів – дуже низька

Таким чином, з метою дослідження стійкості уваги молодшого шкільного віку було проведено констатувальний експеримент.

2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей розвитку властивостей уваги в учнів першого класу

З метою дослідження рівня стійкості та концентрації уваги у дітей молодшого шкільного віку було проведено констатувальний експеримент. Першим етапом нашого дослідження було дослідження рівня стійкості уваги в учнів 1-го класу за допомогою методики «Коректурна проба (Тест Бурдона). Отримані результати респондентів ми відобразили у таблиці 2.1 та рисунку 2.1.

Таблиця 2.1

Показники розвитку стійкості уваги досліджуваних 1-го класу

Рівень розвитку	Досліджувані	
	Кількість осіб	у %
Дуже високий рівень	1	5,0
Високий рівень	2	10,0
Середній рівень	4	19,0
Низький рівень	5	24,0
Дуже низький рівень	9	4,0
Всього	21	100

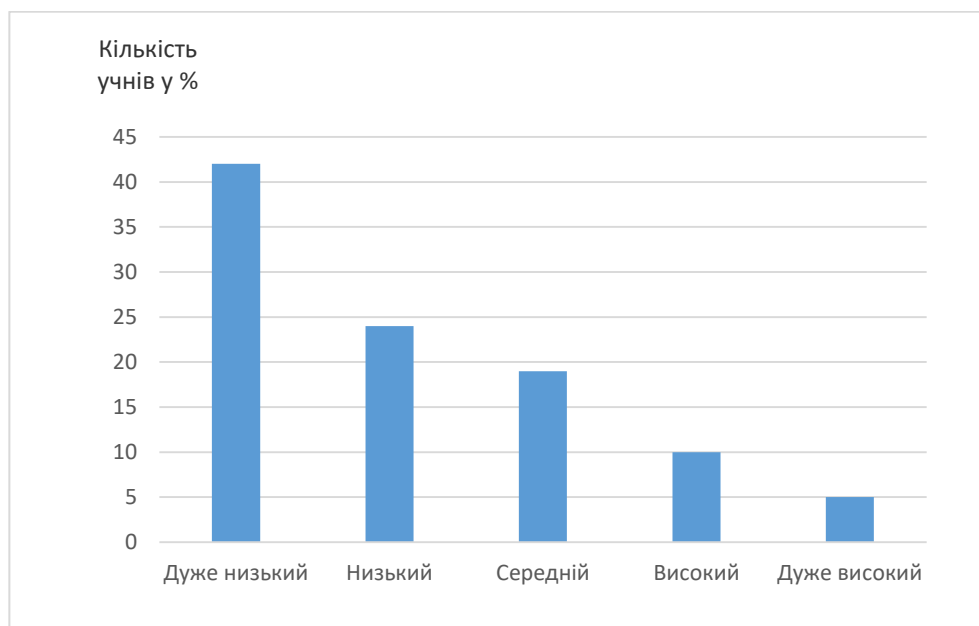

Рис. 2.1 Показники розвитку стійкості уваги досліджуваних 1-го класу

На графіку (рис. 2.1.) відображено відсоткові показники рівнів стійкості уваги в учнів 1-го класу. У ході дослідження встановлено домінування дуже низького рівня, який складає 42% респондентів.

Другим етапом нашого дослідження було дослідження рівня стійкості уваги в учнів 3-го класу. Отримані результати респондентів ми відобразили у таблиці 2.2 та рисунку 2.2

Таблиця 2.4

Показники розвитку стійкості уваги досліджуваних 3-го класу

Рівень розвитку	Досліджувані	
	Кількість осіб	у %
Дуже високий рівень	2	10,0
Високий рівень	3	14,0
Середній рівень	7	33,0
Низький рівень	4	19,0
Дуже низький рівень	5	24,0
Всього	21	100

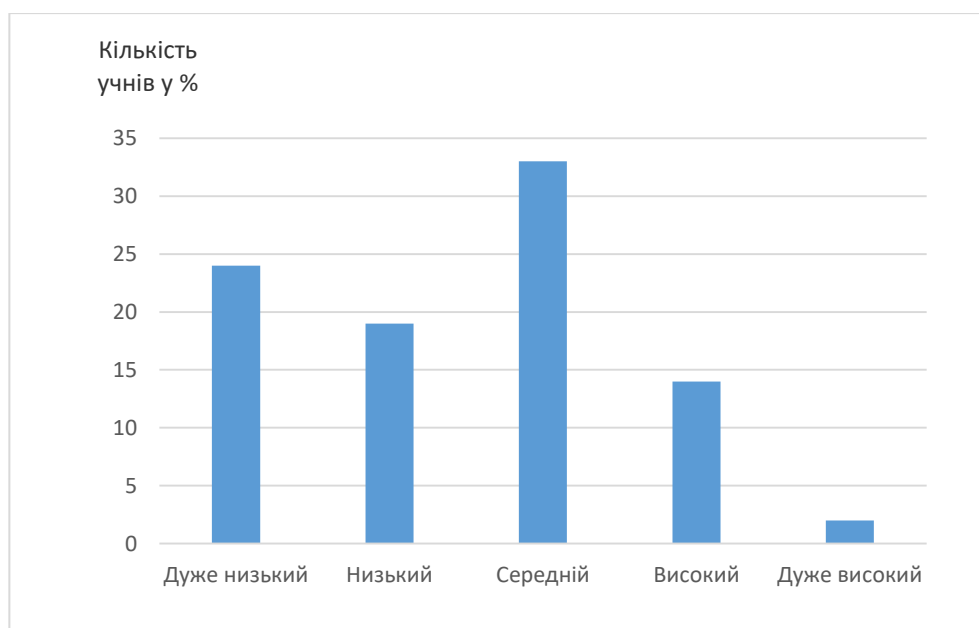

Рис. 2.2 Показники розвитку стійкості уваги досліджуваних 3-го класу

На графіку (рис. 2.2.) відображено відсоткові показники рівнів стійкості уваги в учнів 3-го класу. У ході дослідження встановлено домінування середнього рівня, який складає 33 % респондентів.

Третім етапом нашого дослідження було порівняння рівнів стійкості уваги в учнів 1-го та 3-го класів. Отримані результати ми відобразили у зведеній таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Порівняльна таблиця рівнів стійкості уваги в учнів 1-го та 3-го класів

Респонденти	Рівні стійкості уваги									
	Дуже низький		Низький		Середній		Високий		Дуже високий	
	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
Учні 1-го класу	9	4	5	24	4	19	2	10	1	5
Учні 3-го класу	5	24	4	19	7	33	3	14	2	10

У ході порівняння спостерігаємо переважання дуже низького рівня концентрації уваги в учнів 1-го класу та середнього рівня в учнів 3-го класу. Більш швидке стомлення учнів 1 класів пояснюється віковими особливостями вищої нервової системи і труднощами адаптації до школи. Збуджувальні процеси в корі головного мозку переважають над гальмівними процесами в дітей, їм важко довготривало зосереджувати увагу, напружувати пам'ять. Розумове стомлення в учнів молодших класів обмежує працездатність учнів, несприятливо впливає на функціонування різних органів і веде до порушення продуктивності праці та розумової діяльності, порушення процесів вищої нервової діяльності.

2.3. Практичні рекомендації щодо підвищення рівня розвитку властивостей уваги першокласників

Навчання в школі стає важким завданням для невпорядкованих учнів. Якщо під час пояснення матеріалу вчителем учень часто відволікається на інші справи, це свідчить про його неуважність. Неуважний учень пропускає слова вчителя, що заважає йому засвоювати новий матеріал. Брак зосередженості перешкоджає зрозумінню математики, читання та мови. Для успішного навчання учням потрібно бути особливо уважними на уроках, уникати розсіювання і уважно слухати вчителя.

Для тренування уважності програма використовує ігри та спеціальні вправи. Ця робота проводиться в двох напрямках [1; 2]:

1. Використання спеціальних вправ, які тренують основні властивості уваги, такі як обсяг, розподіл, концентрація, стійкість і переключення.

2. Використання вправ, що сприяють розвитку довільності уваги шляхом зміцнення вольових якостей та уважності як особистісної риси.

Психологічні ігри та вправи мають такі цілі:

- Зберігати увагу на одному завданні протягом тривалого часу (стійкість і концентрація уваги).
- Швидко переключати увагу з одного об'єкта на інший, переходити від одного виду діяльності до іншого (переключення уваги).
- Контролювати увагу відповідно до вимог діяльності (довільність уваги).
- Зауважувати непомітні, але суттєві ознаки і властивості в предметах і явищах (спостережливість).

Мета: розвиток уваги дитини молодшого шкільного віку.

Завдання: розвивати обсяг, стійкість, переключення і розподіл уваги, формувати концентрацію уваги, виховувати самоконтроль у дитини.

Методи і форми роботи: розвивальні та рухові ігри, вправи.

Обладнання: фанти, картки, кольорові олівці.

1. Вправа «Чоловічки на зарядці»

Мета: здійснити розвивальну самодіагностику.

Час виконання: 5 хв.

Інструкція. Уважно роздивитися чоловічків, підкреслити тих, які тримають руки вниз, а ноги – на ширині плечей. Наприкінці гри рахуємо кількість допущених помилок.

Проводимо змагання: хто швидше й точніше виконає завдання? За пропущені фігурки накладаємо «штраф». Виграє той, хто отримає найменший штраф.

2. Вправа «Будь уважним»

Мета: стимулювати увагу.

Час виконання: 4 хв.

Інструкція. Учні стоять довільно. На промовлене психологом слово «зайчики»- діти починають стрибати; на слово «коники» - бити ногою об підлогу; на слово «раки» - задкувати; на слово – «птахи» - махати руками; «лелеки» - стояти на одній нозі.

3. Вправа «Що чути?»

Мета: виробити навички переключення уваги.

Час виконання: 7 хв.

Інструкція. За сигналом психолога перенести (переключити) увагу з дверей на вікно, з вікна на двері. Розповісти, що за ними відбувалося, коли переключалася увага. [41]

4. Гра «Пташка»

Мета: розвивати увагу.

Час виконання: 10 хв.

Інструкція. Усі учасники гри формують коло і обирають ведучого. Кожен гравець має при собі фант - невелику іграшку. Ведучий сідає в центр кола і називає різні види дерев (дуб, клен, липа, ялина та інші). Кожен гравець повинен запам'ятати своє призначене дерево. Потім ведучий

говорить: "Прилетіла пташка і сіла на дуб". Гравець, якому було призначено дуб, відповідає: "На дубі я не був (була), вона відлетіла на ялинку!". Іграшкове дерево, що було названо як наступне, повинно продовжувати гру. Гравець, який не встиг дати відповідь або помилився, повинен віддати свій фант.

Вправа «Фокусування»

Мета: розвиток концентрації уваги.

Час виконання: 4 хв.

Інструкція. Учні зручно вмощуються. На команду психолога «Тіло!» учні зосереджуються на своєму тілі. На команду «Права рука!» - на правій руці. Потім послідовно з інтервалом 10-20 с. звучать команди – «Долоні!», «Пальці!», «Ноги!», «Голова!».

5. *Вправа «Канон»*

Мета: розвивати активну увагу.

Час виконання: 5 хв

Інструкція. Гравці стоять у колі і по черзі роблять наступні рухи: один присідає і встає, інший плече в долоні, третій присідає і встає і т.д. [42]

Висновки до другого розділу

З метою дослідження концентрації та стійкості уваги у дітей молодшого шкільного віку було проведено констатувальний експеримент. Констатувальний експеримент проводився в Державній гімназії ім. К. Д. Ушинського. У ньому взяли участь 42 учні (21 учень 1 класу та 21 учень 3 класу), віком 6-9 років, в кінці робочого тижня (у п'ятницю). здійснювалось за допомогою методики «Коректурна проба (Тест Бурдона)».

Першим етапом дослідження було дослідження рівня стійкості уваги в учнів 1-го класу. У ході дослідження встановлено домінування дуже низького рівня, який складає 42% респондентів. Другим етапом нашого дослідження було дослідження рівня стійкості уваги в учнів 3-го класу. У ході дослідження

встановлено домінування середнього рівня, який складає 33 % респондентів. Третім етапом нашого дослідження було порівняння рівнів стійкості уваги в учнів 1-го та 3-го класів. У ході порівняння спостерігаємо переважання дуже низького рівня концентрації уваги в учнів 1-го класу та середнього рівня в учнів 3-го класу. Більш швидке стомлення учнів 1 класів пояснюється віковими особливостями вищої нервової системи і труднощами адаптації до школи. Збуджувальні процеси в корі головного мозку переважають над гальмівними процесами в дітей, їм важко довготривало зосереджувати увагу, напружувати пам'ять. Розумове стомлення в учнів молодших класів обмежує працездатність учнів, несприятливо впливає на функціонування різних органів і веде до порушення продуктивності праці та розумової діяльності, порушення процесів вищої нервової діяльності.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було проаналізовано розвиток властивостей уваги в учнів першого класу. Було розглянуто класифікацію властивостей та видів уваги, їхні особливості першокласників, підбрано методики діагностики стійкості уваги та проведено дослідження.

Увага дитини зростає і розвивається разом із розвитком її життєдіяльності та виникненням нових потреб. Проте, оптимальні умови для розвитку уваги створюються особливо під час учбової діяльності, коли починає активно формуватися дозвольність психічних функцій.

Першим етапом нашого дослідження було дослідження рівня стійкості уваги в учнів 1-го класу. У ході дослідження встановлено домінування дуже низького рівня, який складає 42% респондентів. Другим етапом нашого дослідження було дослідження рівня стійкості уваги в учнів 3-го класу. У ході дослідження встановлено домінування середнього рівня, який складає 33 % респондентів. Третім етапом нашого дослідження було порівняння рівнів стійкості уваги в учнів 1-го та 3-го класів. У ході порівняння спостерігаємо переважання дуже низького рівня концентрації уваги в учнів 1-го класу та середнього рівня в учнів 3-го класу. Більш швидке стомлення учнів 1 класів пояснюється віковими особливостями вищої нервової системи і труднощами адаптації до школи. Збуджувальні процеси в корі головного мозку переважають над гальмівними процесами в дітей, їм важко довготривало зосереджувати увагу, напружувати пам'ять.

Учбова діяльність ставить перед учнями нові та складні вимоги щодо їх уваги, а також впливає на формування внутрішніх умов, які визначають подальший розвиток уваги. У процесі спілкування з дорослими, дитина усвідомлює необхідність виконувати навчальні завдання, слухати батьків та вчителів, а також підпорядковуватись правилам і контролювати свою поведінку у школі. Ці умови є необхідними для виникнення та розвитку дозвольної уваги.

Вплив різних видів діяльності на першокласників призводить до збільшення обсягу їх уваги та покращує їх здатність до розподілу уваги, оскільки дії стають автоматизованими. Учні можуть зосереджуватись інтенсивно під час виконання цікавих завдань, але переключення уваги все ще перебуває у стадії розвитку.

Таким чином, увага та уважність є важливими факторами для успішної учбової діяльності та особистісного розвитку молодших школярів. Вони є необхідними умовами для пізнання навколишнього світу, самопізнання, свідомого та чіткого сприйняття навчального матеріалу та його глибокого засвоєння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анисимова И. Как помочь ребенку с нарушением внимания: Психология обучения, 2001. №4, 5-6 с.
2. Барташнікова І.А. Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності дітей 5-7 років: Тернопіль: Богдан, 1998. 74 с.
3. Баскакова И.Л. Внимание как показатель работоспособности в норме и патологии: Вопросы психологи познавательной деятельности: М., 1979. 9-14 с.
4. Батуев А.С. Физиология высшей нервной деятельности и сенсорных систем: Учебник для вузов: М: СПб: Питер, 2006. 317 с.
5. Богословський В.В. Загальна психологія: Учеб. Посібник для студентів пед. Інститутів: М.: Освіта, 1981. 87 с.
6. Богуславська Л.О. Особливості психофізичного розвитку дітей шестилітнього віку: Навчання і виховання учнів: К: Початкова школа, 2002. 19-25 с.
7. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте: Психология личности: Хрестоматия: Самара, 2000. 464 с.
8. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник: Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. – 2-ге видан., випр. і доп. К.: «Центр учбової літератури», 2007. 11-39 с.
9. Вікова психологія: За ред. Г. С. Костюка: К.: Рад. школа, 1976. 272 с.
10. Винославська О.В. Психологія: Навч. Посібник: К.: ІНКОС, 2005. 433 с.
11. Виготський Л.С. Питання дитячої психології: СПб.: Союз, 1997. 234 с.
12. Валлон А. Психічний розвиток дитини: М: 1997. 243 с.

13. Выготский Л.С. Развитие высших форм внимания в детском возрасте: Хрестоматия по вниманию: М., 1986. 230 с.
14. Волкова Т.Н. Творчі ігри, завдання і тести для розвитку пам'яті та уваги: Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 38 с.
15. Вундт В. Волевые процессы: Психология эмоций: М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 288 с
16. Гальперин П.Я. Экспериментальное формирование внимания: М.:МГУ, 1974. 5–78 с.
17. Гальперин П.Я. К проблеме внимания: Хрестоматия по вниманию: М., 1976. 426 с.
18. Гончарук П.А. Теоретичні та емпіричні характеристики уваги (психологічний аспект): практ. Посіб: К.: Психопраксис, 2010. 141 с.
19. Горбач М.С. Психологические основы воспитания внимания: К., 1962. 398 с.
20. Джеймс У. Внимание: Хрестоматия по вниманию: М., 1976 г. 22-34 с.
21. Добрынин Н.Ф. Интеллект и внимание: Исследование интеллектуальной деятельности: М.:МГУ, 1979. 198-203 с.
22. Дормашев Ю.Б. Психология внимания: Учебник: 3-е изд., исправ: М.: МПСИ: Фринта, 2002. 376 с.
23. Сльчанінова Т.М. Особливості уваги учнів 6-річного віку: Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія: Харків: ХНПУ, 2006. Вип. 18. 26 – 31 с.
24. Зазимко І. Батькам про увагу молодших школярів: Психолог. Бібліотека. 2002. № 5.
25. Индивидуальные варианты развития младшего школьника: М.: Педагогика, 1973. 37 с.
26. Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении: Спб.: Питер, 2009. 320 с.

27. Максименко С.Д. Загальна психологія: Підручн. для студ. вищ. навч. Закладів: К. : Форум, 2000. 272 с
28. Несух Ю. Розвиток пізнавальних процесів дітей молодшого та середнього шкільного віку: К.: Шкільний світ, 2008. 83-90 с.
29. Осадько О. Молодший шкільний вік: адаптаційно-поведінкові труднощі: Основи практичної психології: К., 1999. 423-432 с.
30. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками: К. : Освіта. 1998. 198 с.
31. Психофізіологія дітей 6 року життя: Київ : Бібліотека, «Шкільний світ», 2007. 127с.
32. Рибо Т. Психологія уваги: Хрестоматія по увазі: М., 1976. 78-86 с.
33. Савченко Т.Л. Особливості системної організації уваги та загальні принципи її корекції як засіб оптимізації професійної діяльності педагогів: Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Медична психологія. Генетична психологія. Випуск 3: К.: ІВЦ Держкомста- ту України, 2004. 182-193 с.
34. Самоукіна Н.В. Ігри в школі й дома: психотехніка вправи й корекційні програми: М., 1993. 215 с.
35. Скрипченко О.В. Молодший шкільний вік: Вікова психологія : К. : Рад. шк., 1986. 139-178 с.
36. Фаликман М.В. Внимание: М.: Academia, 2006. 75 с.
37. Черемушкіна Л.В. Розвиток уваги дітей: Популярне посібник для батьків і педагогів: Ярославль, 1997. 55 с.
38. Шаповаленко І.В. Вікова психологія (психологія розвитку та вікова психологія): підручник для студентів вузів: М.: Гардаріки, 2007.
39. Шаграєва О.А. Дитяча психологія: Теоретичний та практичний курс: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів : М.: Гуманіст. Вид. Центр ВЛАДОС, 2001 . 234 с.

40. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: К. : Либідь, 1996. 264 с.

41. Diamond A., Lee K. Interventions Shown to Aid Executive Function Development in Children 4 to 12 Years Old: Science. 2011. 333(6045), 959-964 с.

42. Stevens C., Bavelier D. The role of selective attention on academic foundations: A cognitive neuroscience perspective: Developmental Cognitive Neuroscience, 2012. 30-48 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Коректурна проба (тест Бурдона)

Метод дослідження «Коректурна проба» (за Б. Бурбоном) - це своєрідний тест, результати якого допоможуть оцінити рівень концентрації дитини, його уважність, посидючість, здатність швидко виконувати письмові завдання, готовність до школи дітей 5-7 років.

Методика використовується для визначення обсягу уваги (за кількістю переглянутих букв) і її концентрації - за кількістю зроблених помилок.

Норма обсягу уваги:

- для дітей 6-7 років: - 400 знаків і вище, концентрації - 10 помилок і менше;
- для дітей 8-10 років - 600 знаків і вище, концентрації - 5 помилок і менше.

Час роботи: 5 хвилин.

Інструкція:

На бланку з буквами підкресліть, будь ласка, перші букви кожного ряду. Ваше завдання полягає в тому, щоб, переглядаючи ряди букв зліва направо, підкреслювати такі ж букви, як і перші.

Працювати треба швидко і точно. Час роботи - 5 хвилин.

Приклад:

Е К Р Н С О А Р Н Е С В А Р К В Р Е

Завдання:

АКСНВЕРАМПАОБАСЗЕАЮРАЦКАЧПШАЫТ
 ОВРКАНВСАЕРНТРОНКСЧОДВИОЦФОТЭС
 КАНЕОСВРАЕТГЧКЛИАЫЗКТРКЯЕДКПШУ
 ВРЕСОАКВМТАВНШЛЧВИЦФВДБОТВЕСМВ
 НСАКРВОЧТНУУПЛЕНПМНКОУЧЛЮНРВНЩ
 РВОЕСНАРЧКРЛБКУВСРФЧЗХРЕЛЮРРКИ
 ЕНРАЕРСКВЧБЩДРАЕПТМИСЕМВШЕЛДТЕ
 ОСКВНЕРАОСВЧЕШЛОИМАУЧОИПООНАЫБ
 ВКАОСНЕРКВИВМТОБЩВЧЫЦНЕПВИТБЕЗ
 СЕНАОВКСЕАВМЛДЖСКНПМЧСИГТШПЬСК
 КОСНАКСАЕВИЛКЫЧБЩЖОЛКПМСЧГШКАР
 ОВКРЕНРЕСОЛТИНОПСОЮОДЮИОЗСЧЯИЕ
 АСКРАСКОВРАКВСИНЕАТБОАЦВКНАИОТ
 НАОСКОЕВОЛЦКЕНШЗДРНСВЫКИСНБЮНВ
 ВНЕОСЕКРАВТЦКЕВЛШПТВСЕДВНЗЭВИС
 СЕВНРКСТБЕРЗШДСЧИСЕАПРУСЫПСМТН
 ЕРМПАВЕГЛИПСЧТЕВАРБМУЦЕВАМЕИНЕ

Обробка і інтерпретація результатів тесту Б.Бурдона

Оцінка роботи учнів проводиться за кількістю пропущених елементів за одиницю часу і загальної кількості проаналізованих знаків.

Для оцінки концентрації уваги використовується наступна формула:

$K = 2C/O$ (K - концентрація, C - переглянуті рядки, O - помилки, до яких відносяться пропуски і невірно закреслені елементи).

Чим більше вийшла цифра, тим вище концентрація. Цей показник не має встановлених числових значень, тому що залежить від конкретного стимульного матеріалу. Але в будь-якому випадку K (концентрація) не повинно бути більше половини показника C (переглянуті рядки).

При визначенні стійкості уваги використовується формула:

$A = S/t \times 10$ (S - загальне число переглянутих елементів, t - період часу)

Розшифровка показників:

РЕЗУЛЬТАТ	ЗНАЧЕННЯ
0-2	Дуже висока стійкість
3-4	Висока
5-6	Середня
7-8	Низька
9-10	Дуже низька

Якщо коректурних проба показала, що у дитини якість уваги знаходиться на середньому або дуже високому рівні, то ці досягнення учню слід підтримувати (багато читати, складати пазли, вчити вірші напам'ять). А ось для тих, хто продемонстрував дуже низький або низький рівень, не обійтися без спеціальних завдань, які повинен індивідуально розробити психолог з урахуванням особистісних особливостей конкретного учня. Найчастіше в такому випадку пропонуються вправи по відновленню порядку рахунку, сюжету картинок, запам'ятовування віршів напам'ять.

За результатами коректурної проби психологу легше вибудувати стратегію роботи з кожним учнем, а також визначити оптимальний характер навчальних завдань для розвитку всіх аспектів уваги, щоб дати дитині можливість ефективного засвоєння знань та повноцінного особистісного зростання.

Дата _____ Клас _____ Прізвище та ім'я учня

Тест «Коректурна проба»

Час роботи: 5 хвилин.

Інструкція:

На бланку з буквами підкресліть, будь ласка, перші букви кожного ряду. Ваше завдання полягає в тому, щоб, переглядаючи ряди букв зліва направо, підкреслювати такі ж букви, як і перші.

Працювати треба швидко і точно. Час роботи - 5 хвилин.

Приклад:

Е К Р Н С О А Р Н Е С В А Р К В Р Е

Завдання:

АКСНВЕРАМПАОБАСЗЕАЮРАЦКАЧПШАЫТ
ОВРКАНВСАЕРНТРОНКСЧОДВИОЦФОТЗС
КАНЕОСВРАЕТГЧКЛИАЫЗКТРКЯБДКПШУ
ВРЕСОАКВМТАВНШЛЧВИЦФВДБОТВЕСМВ
НСАКРВОЧТНУЫПЛБНПМНКОУЧЛЮНРВНЩ
РВОЕСНАРЧКРЛЕКУВСРФЧЗХРЕЛЮРРКИ
ЕНРАЕРСКВЧЕЩДРАЕПТМИСЕМВШЕЛДТЕ
ОСКВНЕРАОСВЧЕШЛОИМАУЧОИПООНАЫБ
ВКАОСНЕРКВИВМТОБЩВЧЫЦНЕПВИТБЕЗ
СЕНАОВКСЕАВМЛДЖСКНПМЧСИГТШПБСК
КОСНАКСАЕВИЛКЫЧЕЩЖОЛКПМСЧГШКАР
ОВКРЕНРЕСОЛТИНОПСОЫОДЮИОЗСЧЯИЕ
АСКРАСКОВРАКВСИНЕАТБОАЦВКНАИОТ
НАОСКОЕВОЛЦКЕНШЗДРНСВЫКИСНБЮНВ
ВНЕОСЕКРАВТЦКЕВЛШПТВСБДВНЗЭВИС
СЕВНРКСТБЕРЗШДСЧИСЕАПРУСЫПСМТН
ЕРМПАВЕГЛИПСЧТЕВАРБМУЦЕВАМЕИНЕ